

ZRÓŻNICOWANIE POZIOMU ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO MIASTA (NA PRZYKŁADZIE RUDY ŚLĄSKIEJ)

Alicja Szajnowska-Wysocka

Katedra Geografii Ekonomicznej, Uniwersytet Śląski w Sosnowcu

Wprowadzenie

Kwestia rozwoju społeczno-gospodarczego należy obecnie do najistotniejszych problemów badawczych wielu dyscyplin naukowych. Znajduje on swoje odzwierciedlenie również w polityce społecznej i gospodarczej. Jego aspekt przestrzenny odnosi się do skali krajowej, regionalnej i lokalnej (samorządy terytorialne oraz jednostki osadnicze). Z kolei aspekt czasowy obejmuje problematykę rozwoju zarówno w teraźniejszości, jak i w perspektywie kolejnych lat.

Zdaniem L. Kupca (2008) każde społeczeństwo w celu uzyskania poprawy warunków bytowania dąży do rozszerzonej reprodukcji gospodarczej w rozmiarach większych od przyrostu ludnościowego. W literaturze dla określenia tych zjawisk używa się pojęć „wzrostu” i „rozwoju gospodarczego”.

K. Secomski (1987) uważa, iż pojęcia te są często stosowane jako synonimy, a niekiedy używa się ich bez zaakcentowania ich odmiennego znaczenia. Autor ów przez „wzrost gospodarczy” rozumie: „ilościowe zwiększanie się produkcji dóbr i usług w przeliczeniu na 1 mieszkańca przy utrzymywaniu się w zasadzie tych samych parametrów społeczno-ekonomicznych”. Natomiast proces rozwoju traktuje jako „ilościową i jakościowo-strukturalną rozbudowę bazy materialno-technicznej gospo-

darki narodowej oraz związane z nią zmiany stosunków i sposobu produkcji, jak też stosunków społecznych. Rozwój oznacza więc przechodzenie do następnej formacji społeczno-ekonomicznej lub do coraz wyższych stadiów formacji istniejącej”.

L. Kupiec (2008) uznał, że niezbędne jest bardziej szczegółowe zdefiniowanie tych pojęć oraz ich rozgraniczenie, aby świadomie i konkretnie tymi procesami kierować. Ów autor wzrost definiuje jako proces nasilania, zwiększania i wzmagania się istotniejszych cech obserwowanych zjawisk, w wyniku których powiększają swoje parametry. Z kolei rozwój traktuje jako proces przemian polegających na zwiększaniu i potęgowaniu oraz ulepszaniu i doskonaleniu istniejących cech, a także powstaniu nowych zjawisk. Rozwój powoduje więc pozytywne i tym samym pożądane zmiany jakościowe i przeobrażenia strukturalne, przestrzenne i funkcjonalne.

Rozwój społeczny według L. Kupca (1995) to „proces pozytywnych zmian ilościowo-jakościowych w sferze społecznej, kulturowej danego społeczeństwa oraz jego stosunków społeczno-produkcyjnych i polityczno-ustrojowych”. Tak pojmowany rozwój społeczny określają następujące zjawiska:

- poprawa warunków egzystencji,
- pozytywne zmiany w sferze stosunków społeczno-produkcyjnych i postaw społecznych,
- zwiększenie i doskonalenie funkcjonalne instytucji infrastruktury społecznej,
- powszechność i dostęp do usług oraz świadczeń socjalnych,
- wzrost dorobku kulturowego oraz postępu naukowego.

Wobec powyższego L. Kupiec (1995) uważa, że rozwój społeczno-gospodarczy to „proces pozytywnych ilościowo-jakościowych zmian polegających na zwiększaniu i doskonaleniu istniejących oraz powstawaniu nowych zjawisk w sferze wszelkiej działalności gospodarczej, kulturowej i społecznej”.

Materialne (techniczne i ekonomiczne) ramy rozwoju gospodarczego zapewnia infrastruktura techniczna (transport, łączność, energetyka, zaopatrzenie w wodę, kanalizacja i utylizacja odpadów). Z kolei bazę rozwoju społecznego stanowi infrastruktura społeczna (nauka i oświata, kultura i sztuka, ochrona zdrowia i opieka społeczna, turystyka i kultura fizyczna). Usługi z zakresu społecznego mają, obok publicznego, również charakter indywidualny (Kupiec, 2008).

Celem badawczym autorki jest określenie zróżnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego przestrzeni miejskiej Rudy Śląskiej. Tak sformułowany cel badawczy wymaga wyznaczenia zadań cząstkowych, a mianowicie:

- 1) egzemplifikacji cech infrastruktury technicznej i społecznej,
- 2) pomiarów poziomu rozwojowego i jego klasyfikacji przestrzennej,
- 3) analizy porównawczej dzielnic pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego.

Obszar badawczy stanowi przestrzeń miejską Rudy Śląskiej ukształtowaną przez jej historyczne dzielnice, które, jako odrębne niegdyś osady, zintegrowały się w procesie uprzemysłowienia i urbanizacji w jednolity organizm miejski (tab. 1).

Historyczne uwarunkowania jednostek strukturalnych przestrzeni miejskiej badanego miasta determinowały jej infrastrukturę techniczną i społeczną oraz potencjał

Tab. 1. Dzielnice Rudy Śląskiej

Dzielnica	Powierzchnia (km ²)	Struktura przestrzenna (%)
Halemba	19,6	25,2
Kochłowice	17,5	22,5
Ruda	11,9	15,3
Bielszowice	10,6	13,6
Wirek	5,9	7,6
Nowy Bytom	4,6	5,9
Orzegów	2,5	3,2
Godula	1,8	2,3
Chebzie	1,7	2,2
Bykowina	1,6	2,1
Razem	77,7	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych z Urzędu Miasta.

demograficzny i problemy społeczne, a w procesie rozwojowym różnicowały poziom gospodarczy i społeczny. Ukształtowaną w procesie industrializacji i urbanizacji bazę infrastrukturalną na potrzeby badawcze zinwentaryzowano w 2009 r.

Źródłami empirycznymi dla jej odwzorowania są: literatura przedmiotowa, roczniki statystyczne oraz materiały tematyczne pozyskane w Urzędzie Miejskim, Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej, Muzeum Miejskim. Ponadto skorzystano ze strony internetowej Stowarzyszenia „Genius Loci – Duch Miejsca”, którego przedmiotem zainteresowania jest dziedzictwo kulturowe i historyczne poszczególnych dzielnic Rudy Śląskiej.

Analiza statystyczna bazy infrastrukturalnej w poszczególnych dzielnicach

Na potrzeby procedury badawczej wydzielono:

- a) infrastrukturę techniczną,
- b) infrastrukturę społeczną,
- c) potencjał demograficzny,
- d) problemy społeczne.

Egzemplifikowano je w sumie 20 cechami.

Infrastrukturę techniczną reprezentują 4 cechy:

- 1) długość dróg ponadlokalnych,
- 2) liczba linii kolejowych,
- 3) liczba dworców kolejowych,
- 4) liczba linii komunikacji miejskiej.

Infrastrukturę społeczną określa 10 następujących zmiennych:

- 1) mieszkańcy na 1 żłobek/przedszkole,
- 2) liczba obiektów szkolnych,
- 3) mieszkańcy na 1 bibliotekę,
- 4) liczba instytucji kulturalnych,
- 5) liczba obiektów gastronomicznych,
- 6) liczba hoteli,
- 7) liczba obiektów sportowych i rekreacyjnych,
- 8) liczba stowarzyszeń sportowych,
- 9) liczba obiektów służby zdrowia,
- 10) liczba obiektów pomocy społecznej.

Potencjał demograficzny egzemplifikuje się zaludnieniem w postaci wskaźnika gęstości (osoby/km²), natomiast tzw. problemy społeczne wyznaczają takie cechy, jak:

- 1) liczba osób objętych pomocą społeczną (%),
- 2) bezrobocie (%),
- 3) alkoholizm (%),
- 4) bezradność opiekuńczo-wychowawcza (%),
- 5) ubóstwo (%).

Dla opracowania typologii przestrzeni miejskiej badanego miasta ze względu na poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego zastosowano jedną z procedur analizy wielozmiennej, tj. metodę bonitacyjną (Blalock, 1975).

Metoda bonitacyjna jest modyfikacją metody punktowej i polega na nadawaniu poszczególnym cechom charakteryzującym daną kategorię badawczą odpowiednich wielkości punktowych w skali ocen. Mogą się one odnosić do faktu występowania lub niewystępowania konkretnego usytuowania na danym obszarze. Następnie sumuje się liczbę punktów dla przyjętych kategorii i dokonuje merytorycznej interpretacji (Chojnicki, 1997).

W celu obliczenia wielkości punktowych dla badanych cech skorzystano z następujących wzorów:

$$(1) \quad x_i^a = \frac{x_i}{x_{max}} \quad (\text{dla cech stymulujących})$$

gdzie:

x_i – wielkość rzeczywista cechy,

x_{max} – wielkość maksymalna cechy w danej kategorii,

$$(2) \quad x_i^b = \frac{x_{min}}{x_i} \quad (\text{dla cech destymulujących})$$

gdzie:

x_i – wielkość rzeczywista cechy,

x_{min} – wielkość minimalna cechy w danej kategorii.

Tab. 2. Sumaryczna liczba punktów bonitacyjnych

Dzielnica	Liczba punktów
Halemba	13,75
Kochłowice	11,77
Ruda	10,35
Nowy Bytom	9,51
Bykowina	8,76
Wirek	8,57
Bielszowice	5,87
Goduła	4,71
Orzegów	4,30
Chebbie	3,89

Źródło: opracowanie własne.

Zsumowanie liczby punktów dla każdej z analizowanych dzielnic Rudy Śląskiej zamieszczono w tabeli 2.

Zróżnicowanie społeczno-gospodarcze dzielnic

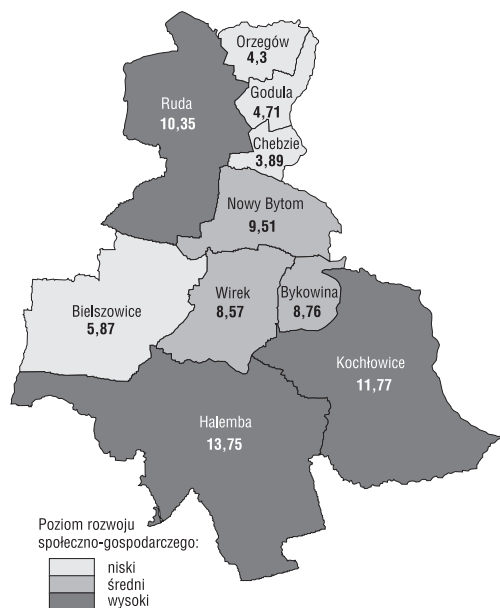
Dokonana bonitacja punktowa dla poszczególnych dzielnic pozwala na sporządzenie klasyfikacji ich zróżnicowania pod względem społeczno-gospodarczym (tab. 3). Wyróżniono 3 klasy, ich strukturę przestrzenną odwzorowuje rycina 1.

Do klasy o niskim poziomie rozwojowym zakwalifikowały się 4 dzielnice: Chebbie, Orzegów, Goduła i Bielszowice, z najniższą punktacją, tj. w przedziale: 3,89–5,87 (tab. 3). Są to dzielnice najmniejsze, 3 z nich są usytuowane w północno-wschodniej części miasta (ryc. 1). Sumy punktowe są niższe od średniej arytmetycznej, więc świadczą o niskim poziomie społeczno-gospodarczym. Pierwsza z omawianych dzielnic, Chebbie, jest dość dobrze wyposażona w infrastrukturę techniczną, bowiem przez jej obszar przebiega Drogowa Trasa Średnicowa oraz droga wojewódzka 925. Ponadto są tutaj zlokalizowane linie kolejowe, dworzec kolejowy osobowy (drugi w dzielnicy Ruda) oraz linie komunikacji miejskiej z pętlą tramwajową. Gorzej przedstawia się

Tab. 3. Zróżnicowanie społeczno-gospodarcze dzielnic

Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego	Dzielnice
niski (3,89–5,87)	Bielszowice, Orzegów, Goduła, Chebbie
średni (5,88–9,51)	Wirek, Nowy Bytom, Bykowina
wysoki (9,52–13,75)	Halemba, Kochłowice, Ruda

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 1. Zróżnicowanie społeczno-gospodarcze dzielnic Rudy Śląskiej

Objaśnienia: poziom rozwoju społeczno-gospodarczego: 1 – niski, 2 – średni, 3 – wysoki.

Źródło: opracowanie własne.

teki. Jej poziom rozwojowy obniża brak infrastruktury sportowej i hotelowej oraz problemy społeczne (ubóstwo, bezrobocie, alkoholizm).

Bielszowice mają słabo rozwiniętą infrastrukturę techniczną, która wraz z infrastrukturą społeczną jest niższa od średniej arytmetycznej dzielnic, co przełożyło się na niewielką liczbę punktów dla tych cech.

Dzielnice o średnim poziomie rozwojowym to: Wirek, Bykowina i Nowy Bytom, usytuowane w centralnej części miasta (tab. 3). W punktacji dzielnic uzyskały one wynik powyżej średniej arytmetycznej. Wyróżniają je takie cechy, jak: liczba linii komunikacji miejskiej (10 linii), obiekty szkolnictwa (9 szkół), baza gastronomiczna (10 obiektów). Oceny punktowe dla tych cech były bardzo wysokie, zaś dla pozostałych cech oscylowały wokół średniej arytmetycznej.

Następna dzielnica w omawianej klasie – Bykowina, jest dość specyficzna, charakteryzuje się słabym wyposażeniem technicznym (brak dróg o znaczeniu ponadlokalnym), ma 2 linie kolejowe z 1 dworcem i 11 linii komunikacji miejskiej. Dodatkowo odznacza się słabą, jak na wysokie zaludnienie, bazą instytucji oświatowych, kulturalnych, sportowych i gastronomicznych. W tych kategoriach Bykowina uzyskała bardzo

tu infrastruktura społeczna; Chebzie ma jedynie 2 szkoły. Największy w mieście odsetek rodzin z tej dzielnicy był objęty pomocą Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej (MOPS). Do destymulant należały też największe bezrobocie, alkoholizm oraz ubóstwo.

Niewiele wyższy poziom społeczno-gospodarczy osiągnął Orzegów. Jest tam więcej obiektów szkolnych i stowarzyszeń sportowych (4). W tej dzielnicy są usytuowane 3 instytucje pomocy społecznej i 1 kulturalna. Na niską punktację rzutowało tu również bezrobocie, alkoholizm, bezradność opiekuńczo-wychowawcza i ubóstwo.

W przypadku Goduli należy zauważyć, iż przez jej obszar przebiega droga wojewódzka 925, posiada ona 2 linie kolejowe (bez dworców) oraz 11 linii komunikacji miejskiej. Atutem dzielnicy jest dość bogata baza służby zdrowia (8 obiektów) i oświaty: 3 przedszkola, 3 szkoły i 2 biblio-

niską punktację. Bardzo pozytywnie przedstawia się natomiast sytuacja społeczna w zakresie pomocy MOPS, bezrobocia, alkoholizmu oraz ubóstwa. Ona to zadecydowała o zakwalifikowaniu tej dzielnicy do średniej klasy (tab. 3).

Trzecia dzielnica w rozpatrywanej klasie to Nowy Bytom, który w procedurze analitycznej uzyskał ponad 9 punktów (tab. 2). Jest to wynikiem wartości cech kategorii infrastruktury technicznej (16 linii komunikacji miejskiej) oraz infrastruktury społecznej (8 szkół, 5 obiektów kulturalnych, 7 gastronomicznych, 7 sportowych, 5 stowarzyszeń, 7 instytucji służby zdrowia oraz 4 pomocy społecznej). Punktację obniża wysoki procent objętych pomocą MOPS, dotkniętych bezrobociem i alkoholizmem oraz ubóstwem. Tę dzielnicę dowartościowuje lokalizacja Urzędu Miasta oraz modernizacja placu Jana Pawła II, który w przyszłości ma pełnić funkcje rynku dla całej Rudy Śląskiej.

Wysoki poziom rozwoju społeczno-gospodarczego reprezentują trzy dzielnice: Ruda, Kochłowice i Halemba (tab. 3, ryc. 1). Pierwsza spośród nich – Ruda, jest dobrze wyposażona w infrastrukturę techniczną, bowiem przez jej obszar przebiegają 2 drogi o znaczeniu ponadlokalnym, sieć kolejową tworzą 4 linie i 2 dworce, ponadto mieszkańców obsługuje aż 14 linii komunikacji miejskiej. Na jej obszarze usytuowało się wiele instytucji infrastruktury społecznej, tj. 6 przedszkoli, 10 szkół, 5 obiektów gastronomicznych, 6 służby zdrowia i 5 pomocy społecznej. Wszystkie te zmienne są powyżej średniej arytmetycznej dzielnic. Cechy negatywne opisujące sytuację społeczną dzielnicy, jak: bezrobocie, alkoholizm i ubóstwo, występują na niewielką skalę. Uzyskały one niewielką liczbę punktów.

Z kolei Kochłowice w procedurze bonitacyjnej zajęły drugą pozycję wśród 10 dzielnic Rudy Śląskiej pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Tak wysoką pozycję zapewniły: duża liczba linii i dworców kolejowych oraz linii komunikacji miejskiej, liczne instytucje społeczne i niski odsetek rodzin dotkniętych bezrobociem, ubóstwem czy pomocą MOPS. Nie ma tu dróg o znaczeniu ponadlokalnym oraz hoteli.

Halemba jest dzielnicą wyróżniającą się spośród badanych dzielnic, czynią to zarówno infrastruktura techniczna, jak i infrastruktura społeczna, tj:

- równoleżnikowa autostrada A4 (droga europejska E40),
- południkowa droga wojewódzka 925,
- 14 linii komunikacji miejskiej,
- 12 obiektów szkolnictwa,
- 2 filie miejskiej biblioteki,
- 10 obiektów gastronomicznych,
- 10 instytucji służby zdrowia.

Niskie wskaźniki bezrobocia, alkoholizmu i ubóstwa dopełniły pozytywnego wizerunku charakteryzowanej dzielnicy.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza statystyczna, która umożliwiła klasyfikację poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, ujawniła jakościowe i przestrzenne zróżnicowanie miasta. W związku z historyczno-kulturalnym uwarunkowaniem dzielnic Rudy Śląskiej wyróżniono dzielnice o niskim, średnim i wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego (tab. 3, ryc. 1).

Dzielnice duże usytuowane są w południowej części miasta, zaś dzielnice o średnim poziomie leżą w centralnej jego części. Z kolei dzielnice o niskim poziomie, skupione w północno-wschodniej części miasta, są dotknięte problemami społecznymi: alkoholizmem, bezrobociem i ubóstwem.

Ruda Śląska charakteryzuje się bardzo dogodnym położeniem regionalnym w układzie komunikacyjnym. Dzięki temu można przypuszczać, iż miasto oraz jego dzielnice z drogami o znaczeniu ponadlokalnym będą się intensywnie rozwijać.

Literatura

Błażock H.M., 1975, *Statystyka dla socjologów*, PWN, Warszawa.

Chojnicki Z. (red.), 1997, *Metody ilościowe i modele w geografii*, PWN.

Kupiec L., 1995, *Rozwój społeczno-gospodarczy*, Dział wydawnictw filii UW w Białymstoku, Białystok, s. 23–31.

Kupiec L., 2008, *Jaki rozwój? Rozwój regionalny a rozwój zrównoważony*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 31–39.

Secomski K., 1987, *Teoria rozwoju regionalnego*, PWE, Warszawa.